

POEZIA TEOLOGICĂ ȘI POEMELE SFÂNTULUI GRIGORIE DE NAZIANZ

Pr. Dr. Pompiliu NACU

ROMA - Centrul Ortodox de Studii Teologice
„Sfântul Cuvios Dionisie Exiguul”.

1. INTRODUCERE. ASPECTE GENERALE ALE POEZIEI CREȘTINE ÎN PRIMELE VEACURI

Înainte de a intra în tema pe care mi-am propus să o abordez, trebuie să înțelegem contextul în care s-a născut și s-a dezvoltat poezia creștină. Pentru început voi face câteva referiri generale privind raportul dintre viața teologică creștină și cultura păgână. Apariția creștinismului a însemnat în istorie iminenta prăbușire a religiilor și a culturii lumii păgâne, deși elementele unor idei religioase, filosofice și culturale vor mai zvâcni de-a lungul secolelor în unele comunități religioase creștine. Odată cu nașterea religiei monoteiste creștine, fondată pe învățătura dumnezeiască a lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, atât în Răsărit cât și în Apus, se vor dezvolta continuu aspecte importante ale teologiei, moralei și artei, chiar dacă au existat numeroase obstrucționări venite din partea stăpânilor vremelnici ai Imperiului Roman. Elenismul, sincretismul și filosofia, elemente specifice lumii antice, apoi persecuțiile cu care se vor confrunta primele comunități creștine vor maturiza Biserica lui Hristos, dar în același timp vor fi vectorul pentru plămădirea unei adevărate culturi creștine, care va răspunde celei păgâne. Primul secol creștin și o parte a celui de-al doilea se va caracteriza prin neobișnuite confruntări religios-morale, dar mai ales sociale, dintre lumea creștină și cea păgână, în special cea romană. Sinagoga și istoria poporului evreu își va continua existența în Biserică, „ca trup harismatic al unei comunități deschise, cu dimensiuni și perspective universale”¹. Scrierile Părinților Apostolici și ale Sfinților Părinți vor fi legate organic de viața liturgică a comunității creștine și vor reflecta duhul înnoirii, o nouă gândire teologică și bazele unei noi culturi. Sfinții Părinți au avut inspirația, darul și capacitatea de a crea identitatea unei literaturi teologice, normativă pentru viața Bisericii, și un model de inspirație pentru viața socială.

În ceea ce privește cultura creștină greacă, mulți cercetători spun că aceasta a avut un caracter autonom, fiind mult mai avansată și mult mai precoce decât cultura latină în plan artistic, însă în privința versificației se poate observa fenomenul întârzierii poeziei în spațiul creștin.

Referindu-ne în mod strict la poezia creștină ca formă literară, aceasta începe să se

---

¹ Nikolaos Matsoukas, *Istoria filosofiei bizantine*, traducere de pr. prof. dr. Constantin Coman, Editura Bizantină București, 2005, p. 79.

întrezărească abia în ultimele decenii ale secolului al IV-lea, odată cu apariția pe scena Bisericii a preotului Arie și a fenomenului eretic numit arianism². Arie ne-a lăsat versuri în *metri populari*³, lucrarea poetică *Thalia* sau *Banchetul*, prin care încerca să răspândească printre creștini ideile sale eretice. De asemenea, de la sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea ni s-a păstrat un poem de 343 hexametri, de inspirație creștină, ce este atribuit unui personaj pe nume Dorotheos⁴, iar la începutul secolului al IV-lea avem de la Synésios de Cyrène câteva zeci de imnuri. Înaintea acestei perioade poezia nu exista ca formă literară. În mediul comunităților bisericești circulau unele imnuri liturgice în cadrul celebrărilor religioase, despre care ne vorbește Tertulian, iar de la Clement al Alexandriei, la sfârșitul cărții sale *Pedagogul*, avem un imn de o mare frumusețe, adresat lui Hristos Mântuitorul⁵. Imnul respectiv este unul dintre cele mai vechi care s-au păstrat din literatura primelor veacuri.

În timpul persecuției împăratului Iulian Apostatul erau răspândite printre creștini versuri ce erau atribuite lui Apolinarie⁶, profesor de gramatică la Beirut și tatăl episcopului Apolinarie de Laodiceea⁷ (310-390). Teologul sirian Apolinarie ne-a lăsat numeroase scrieri, printre care se găsesc și *Imnuri liturgice* de preamărire a lui Dumnezeu, iar istoricul Sozomen arată că în anul 362, în timpul persecuției lui Iulian Apostatul, se va interzice creștinilor să mai studieze literatura greacă. Pentru a completa acest gol de cultură, Apolinarie - tatăl se angajează să rescrie Sfânta Scriptură în poemul intitulat *Arheologia Biblică*, după modelul literaturii grecești. Apolinarie se va comporta asemenea unui nou Homer, încercând să versifice în 24 de cărți istoria poporului evreu până la Saul. De asemenea, de la acesta ne-a rămas o versiune a Psalmilor în hexametri homerici. Hexametru este un vers antic de șase picioare, folosit în poezia epică, specific versificației latine și elene. Epicul este unul dintre principalele genuri literare, care cuprinde diverse specii de narațiuni în

---

² Arianismul o erezie subordonaționistă care încerca să împace rațional învățătura despre Sfânta Treime cu unitatea lui Dumnezeu, prin care se neagă consubstanțialitatea și coeternitatea Fiului cu Tatăl. Promotorul ereziei este Arie, de origine egipteană, un înverșunat susținător al subordonaționismului și discipolul indirect al episcopului eretic Paul de Samosata, care a predicat în Alexandria. Arianismul va fi condamnat la Sinodul I Ecumenic (325) și se va stinge complet spre sfârșitul secolului al VII-lea, dar va reapărea odată cu nașterea Reformei. Erezia lui Arie este cunoscută din Scrisorile sale adresate lui Eusebiu de Nicomidia și Sfântului Atanasie cel Mare, apoi din fragmentele *Τάλεια* (*Thalia* sau *Banchetul*), o lucrare poetică ce ne-a fost transmisă de Sfântul Atanasie cel Mare. Despre Hristos, Arie și susținătorii săi spuneau: „Noi suntem persecutați pentru că am zis: Fiul are un început și Dumnezeu este fără de început. Noi suntem persecutați pentru că am zis: Fiul a ieșit din neant“ (S. Epiphane, *Haer.*, LXIX, P. G., t. XLII, col. 210-211). Arie nega coeternitatea Fiului cu Tatăl, afirmând că „este inferior Tatălui, că nu este un Dumnezeu adevărat“ (P. L. t. CXXXIX, col. 429-430).

³ Metru poetic este un grup de silabe constituind unitatea de măsură a versului, prin care se determină împărțirea unui vers în silabe. În muzică reprezintă sistemul de organizare a ritmului.

⁴ *La Vision de Dorotheos*, Papyrus Bodmer, XXIX, Genève, 1954.

⁵ Clemente Alessandrino, *Il Pedagog*, III, 101, 3, introduzione, traduzione dal greco, note e cura di Dag Tessoro, testi patristici, Città Nuova Editrice, Roma, 2005, pp. 343-347. Clement Alexandrinul este unul dintre primii scriitori creștini, iar operele sale au fost redactate în jurul anului 190 d. H.

⁶ Sozomène, *Histoire Ecclésiastique*, II, 17, 2-4, traduction par J. Bidez e introduction par Bernard Grillet et Guy Sabbah, Sources Chrétiennes, Les Éditions du Cerf, Paris, 1983, pp. 297-299.

⁷ De la episcopul Apolinarie de Laodiceea ne-a rămas o versificare a celor 150 de psalmi, însă există unele controverse privind paternitatea lor.

versuri și în proză. În contextul istoric și teologic al unor grave abateri de la credință, ereticii Arie și Apolinarie își răspândeau într-o formă versificată ereziile și, prin intermediul poeziilor, încercau să atragă de partea lor pe creștinii neștiutori. Grigorie de Nazianz, sesizând pericolul ce-l reprezentau poeziile eretice, va compune operele sale poetice, ce aveau un profund caracter teologic, nu doar pentru a da un răspuns acestor abateri, ci și pentru că poemele și poezia erau pasiunea sa încă din timpul tinereții.

Astfel va începe elaborarea unei opere poetice impresionante cu scopuri morale, didactice și apologetice, prin care, pe de o parte, dorea să răspundă ereticilor cu propriile lor arme, iar pe de altă parte, voia să îmbrace valorile dumnezeiești ale învățaturii lui Iisus Hristos în metri poetici, pe care să-i lase posterității. Sfântul Grigorie arată că înaintea apariției marilor controversate doctrinare simțea o mare dragoste față de operele poetice, iar în scrierea *Despre viața sa* arată că de tânăr era dedicat activităților literare.

2. SCURTE MĂRTURII DESPRE VIAȚA SFÂNTULUI GRIGORIE DE NAZIANZ

Sfântul Vasile cel Mare și fratele său, Sfântul Grigorie de Nyssa, alături de Sfântul Grigorie de Nazianz au obținut datorită virtuților morale, sfințeniei vieții, precum și contribuțiilor pe care le-au adus teologiei creștine, numele de „cei trei mari Capadocieni“. Aceștia proveneau din familii înstărite, ce se implicau în viața publică și participau activ la evenimentele importante ale Bisericii. Spre deosebire de Sfântul Vasile, Sfântul Grigorie de Nazianz nu era înzestrat cu darurile pragmatice și de acțiune ale prietenului său, însă a fost considerat un mare teolog al Bisericii, căruia Dumnezeu i-a dăruit o mare putere de înțelegere și exprimare a adevărilor teologice, filosofice și poetice, toată zestrea sa intelectuală și spirituală fiind ancorată în simplitatea și sensibilitatea vieții sale sufletești. Avea un deosebit simț al problemelor teologice, un temperament delicat, noblețe sufletească, un mare dar oratoric și literar. Uneori se găsea în contradicțiile de neînvins ale dorinței sale de a lucra în Biserică și râvna de a se retrage în locuri ascetice.

Grigorie se naște la Nazianz, o localitate din Asia Mică, pe la anii 329-330, fiind fiul episcopului Grigorie, numit „cel bătrân“. Mama sa se numea Nona și îl va avea pe Grigorie în urma multor rugăciuni. Sfântul Grigorie primește noțiunile de bază ale formării în cele ale scrisului în casa părinților săi. Va studia la Cezareea Capadociei, unde-l cunoaște pe prietenul său, Sfântul Vasile, cu care va lega o strânsă prietenie, ce va dura până la sfârșitul vieții, apoi va studia la Cezareea Palestinei, la Alexandria și la Atena. Înfloritoarea Școală din Cezareea Palestinei avea o bogată bibliotecă, ce a fost înființată în cursul secolului al III-lea de Origen. Aici a studiat și Sfântul Grigorie Taumaturgul (213-270), care ne spune: „Școala avea un caracter enciclopedic. Se studiau filosofii și poezii profani, fizica, geometria, matematica, astronomia, etica, retorica și se termina cu

teologia⁸. La școala de la Atena va sta aproximativ 9 ani. După studii se întoarce în patrie, primește Taina Sfântului Botez, apoi este hirotonit preot, împotriva voinței sale, probabil la anul 361⁹. După hirotonie fugă în Pont, dar va reveni în anul următor, moment în care rostește o importantă cuvântare în care arată că plecarea sa a însemnat evitarea hirotoniei, deoarece considera că această vocație este o mare responsabilitate. Obligațiile care decurg din asumarea misiunii slujirii lui Hristos sunt tratate cu măiestrie în tratatul său *Despre Preoție* (intitulat *Despre fuga sa în Pont*)¹⁰.

Va fi hirotonit de Sfântul Vasile episcop în micul oraș Sasima, nod de trafic între marile rute comerciale, unde nu s-a dus niciodată, preferând să-l ajute în lucrarea liturgică, catehetică și pastorală pe tatăl său, bătrânul Grigorie. În anul 374, după moartea tatălui său și a mamei sale se retrage la mănăstirea Sfânta Tecla, din Seleucia, în Isauria. În anul 379, după moartea împăratului Valens și la îndemnul Sfântului Vasile, pleacă la Constantinopol, unde va sluji într-o capelă pe care o va numi Anastasia (Învierea), organizată în casa unei rude, și va lupta pentru a reface comunitatea ortodoxă de acolo, dezbinată de gruparea eretică ariană. Poporul bisericii Anastasia¹¹ din Constantinopol îi va oferi mult din timpul său și îi va dedica numeroase poeme.

De exemplu, spune: „*Te iubesc, da, te iubesc, o dragule: nu o să neg. Te iubesc, o fiule¹², care te-ai născut din cuvântările mele, poporul meu drag (al Anastasiei), care ai înviat prin cuvintele mele, acea veche credință¹³, moartă de mult timp din pricina cuvintelor moarte¹⁴.*”

În această capelă va rostit faimoasele *Cuvântări teologice*¹⁵, în număr de cinci, care i-au adus mai târziu numele de „teologul”¹⁶. Datorită frumuseții oratorice, consistenței discursurilor, precum și izbânzii sale misionare împotriva arienilor, în anul 380 va fi numit de împăratul Teodosie episcop al Constantinopolului. Un an mai târziu, la Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol, este chemat la președinția sinodului, însă odată cu venirea episcopilor egipteni și macedoneni, care au întârziat la deschiderea lucrărilor sinodului, s-a pus problema alegerii canonice ca episcop al

---

⁸ Paul Gallay, *La vie de Saint Grégoire de Nazianze*, Éditeur Emmanuel Vitte, Lyon, 1943, pp. 31-33.

⁹ *Ibidem*, pp. 64-67.

¹⁰ Acest tratat va fi model și izvor de inspirație pentru tratatul *Despre Preoție* al Sfântului Ioan Gură de Aur și pentru *Cartea de Pastorație* a Sfântului Grigorie cel Mare, ce definește Preoția ca „arta artelor și știința științelor”.

¹¹ *Anastasis* sau *Anastasia*, Învierea, era capela organizată într-o casă privată, unde Sfântul Grigorie slujea pentru o mică comunitate creștin ortodoxă ce păstra adevărata credință, fiindcă în Constantinopol era o puternică grupare ce urma ereziei lui Arie.

¹² Aici se referă la poporul comunității Anastasia pe care îl păstora.

¹³ Se referă la ortodoxia niceeană, care era minoritară în Constantinopol.

¹⁴ Expresia „cuvinte moarte” face aluzie la învățătura eretică ariană, care prin subordinaționism și prin negarea firii dumnezeiești a lui Hristos, excludea caracterul divin al creștinismului și punea în umbră mântuirea întregului neam omenesc.

¹⁵ Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice*, traducere din limba greacă de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Anastasia, București, 1993.

¹⁶ Hubertus R. Drobner, *Patrologia*, Edizione Pimma, Torino, 2002, p. 387. Pentru contribuția pe care a dus-o Sfântul Grigorie învățăturii de credință creștină, Sinoadele III și IV ecumenice l-au proclamat „cel Mare” și „Teologul”.

capitalei, deoarece i s-a reproșat că deja era episcop de Sasima. În urma conflictelor apărute între episcopi, pentru a aduce liniștea între sinodali, își va da demisia, iar după o cuvântare de rămas bun către Biserica din Constantinopol va pleca în Capadocia. Din pricina împotrivirii episcopilor egipteni, privind canonicitatea alegerii sale ca episcop, lasă viața tumultuoasă a Constantinopolului și vine la Nazianz, conduce pentru scurt timp eparhia, va hirotoni ca episcop pe o rudă de-a sa, apoi se retrage la locul său natal, unde își va petrece ultimii ani ai vieții în rugăciune și studiu. A compus cea mai mare parte a operei sale poetice în singurătatea de la Arianz între 383 și 389-390. Opera sa se împarte în cuvântări, poeme și scrisori. Abordează probleme ale teologiei dogmatice, morale și liturgice, fiind considerat teologul consacrat al Sfintei Treimi în Răsărit. A scris în toate genurile literare ale timpului, în proză și în versuri, și a creat genul literar al autobiografiei. Lucrările sale se găsesc în 4 volume din P.G., 35-38.

3. PARTICULARITĂȚI TEOLOGICE PRIVIND POEZIA ȘI POEMELE¹⁷ SFÂNTULUI GRIGORIE DE NAZIANZ

Sfântul Grigorie de Nazianz este considerat o mare personalitate a Bisericii noastre, unul dintre cele mai strălucite figuri teologice, filosofice și poetice, o mare podoabă a gândirii patristice și singurul dintre Sfinții Părinți care a lăsat posterității o literatură poetică de dimensiuni impresionante. În perioada primelor secole creștine, în ceea ce privește tratarea marilor teme teologice care frământau viața bisericii, perioadă când se plămădea învățătura creștină, sunt numeroși sfinții sau scriitorii ce au lăsat Bisericii opere de o inegalabilă valoare. Scrierile teologice, morale și apologetice sunt numeroase și de o mare consistență sub aspectul conținutului, însă puțini dintre Părinții Bisericii au abordat aspectele teologiei, moralei, vieții personale și vieții Bisericii, care să fie exprimate dintr-o perspectivă poetică. Referindu-ne în mod strict la Sfântul Grigorie ca poet, el s-a folosit de vers pentru a exprima sentimente și atitudini personale, însă a încercat să expună prin poezii idei teologice sau filosofice care puteau circula mai ușor sub forma versificată. Ca teolog, poet și scriitor creștin este numit de prietenul său Sfântul Vasile cel Mare „gura lui Hristos“. Sfântul Grigorie nu poate fi asemănat cu poezii păgâni, chiar dacă educația sa din copilărie și adolescență este ancorată în cultura veche. Poeziile sale nu respectă particularitățile poeziilor păgâne, ci ale învățăturii creștine. El are în vedere o contrapozitie față de scrierile păgâne, iar rolul creațiilor sale literare și a scrierilor teologice au ca direcție misiunea pastorală, cu o vădită expresie catehetică și pedagogică. Sfântul Grigorie și-a elaborat opera poetică nu de dragul poeziei, ci pentru

---

¹⁷ Poemul este o creație literară de proporții mari, de obicei în versuri, care ne prezintă un conținut bogat în evenimente. În proză, creația povestește fapte deosebite săvârșite de persoane deosebite, fiind caracterizată de lirism, ritm și limbaj metaforic.

a da un răspuns poeziei păgâne care prin intermediul versificației încerca să atragă tot mai mulți creștini. În poeziile sale arăta că frumusețea lecturilor și ale scrierilor creștine constă mai ales în studiul Sfintei Scripturi¹⁸ și în trăirea acesteia. Au existat unii teologi care au criticat „poezia didactică”¹⁹ a Sfântului Grigorie, considerând-o „proză versificată greoaie și de prisos”²⁰, iar alții au spus despre „metrica sa poetică”²¹ că e în disonanță cu metrica poetică specifică lumii antice. Pe Sfântul Grigorie nu îl interesa în mod obsesiv aspectul exterior al compozițiilor sale. El nu a dorit ca prin artificii sofiste și de dragul poeziei să creeze poezie, ci a încercat să se exprime într-un limbaj accesibil celor care-l citeau, iar prin mesajele sale voia să transmită consistența teologică și morală a învățaturii creștine. În ceea ce privește aspectele teologiei creștine, Sfântul Grigorie s-a exprimat în termeni teologici, ca un mare gânditor al ortodoxiei, însă când se adresa oamenilor simpli prin poeme sau poezii, folosea fraze simple, ușoare, metafore și expresii de o rară frumusețe. Într-o poezie de a sa afirma:

„Ce folos poate să aducă un izvor de apă ce nu poate să curgă, o rază de soare acoperită de nori sau un trandafir ascuns într-un vas? Ei bine, la aceasta s-ar reduce conținutul unei gândiri exprimată într-un mod nepotrivit”²².

Cu excepția poemelor lirice despre sine însuși, poeziile și poemele sale ies din tiparele clasice a ceea ce înseamnă poezie, fiind considerate chiar de unii teologi ortodocși mai mult „exerciții de retorică și lecții de didactică creștină”²³. Sfântul Grigorie de Nazianz ne-a lăsat o operă teologică și poetică covârșitoare, pe care a considerat-o un medicament al durerii, învățătură și dragoste pentru tineri. Așa cum am afirmat în prima parte a acestui studiu, Sfântul Grigorie nu fost nici primul și nici ultimul care s-a ocupat de poezie, însă opera sa poetică este impresionantă, fiind considerată „fără precedent în cadru teologiei patristice grecești”²⁴, regăsindu-se în peste 17.500-18.000 de versuri. Întreaga sa creație teologică și poetică îl reflectă pe omul smerit care s-a lepădat de sine, ca să se lase pătruns de lucrarea harului Duhului Sfânt. Așa cum precizează patrologul italian Claudio Moreschini, opera poetică a Sfântului Grigorie de Nazianz depășește prin

---

¹⁸ Claudio Moreschini, *I Padri Cappadoci*, Città Nuova Editrice, Roma, 2008, p. 143.

¹⁹ D. A. Sykes, „Gregory Nazianzen as didactic poet”, în *Studia Patristica*, XVI, 1985, Akademie Verlag, Berlin, pp. 343-347.

²⁰ P. Godet, „Grégoire de Nazianze – Poésies”, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Vol. VI, Paris, 1920, col. 1841-1842.

²¹ Metrica este un compartiment al teoriei literare care se ocupă cu studiul structurii versurilor. Metrica poetică cuprinde regulile privitoare la măsura versurilor și la structura lor ritmică.

²² Gregorio Nazianzeno, *Poesie*, introduzione, traduzione e note di Claudio Moreschini, Ivano Costa, Carmelo Crimi, Città Nuova Editrice, Roma, Collana di testi patristici, 1994, p. 18.

²³ Georges Florovsky, *The eastern fathers of the fourth century*, Notable & Academic Book, Belmont (MA), 1987, p. 115.

²⁴ Hubertus R. Drobner, *Patrologia*, p. 389.

dimensiunea versificațiilor *Iliada și Odiseea*. Din datele pe care le avem, se știe că Sfântul Grigorie a scris 507 poezii ce reprezintă versuri împărțite în două cărți, după cum urmează:

1. Poeme teologice în două secțiuni: a) dogmatice (38), b) morale (40). În poemele sale teologice cântă cel mai adesea puterea, slava și bunătatea divină, dar mai ales Sfânta Treime.
2. Poeme istorice în două secțiuni: a) despre sine (206); b) despre alții, cele mai multe scurte epigrame (94) și epitafe (129). Cele mai reușite, sub raportul formei, sunt poemele istorice, din care cele autobiografice au un veritabil parfum liric. Elementele autobiografice au o deosebită importanță pentru reconstituirea vieții poetului și în același timp surprind aspecte captivante ale culturii și moralei timpului.

Împărțirea scolastică a poeziilor și poemelor sale prezentate mai sus nu a fost gândită sub această formă de Sfântul Grigorie, ci aparține Congregației benedictine San Mauro de la Paris, care pentru a le publica și a le da o formă ușor de citit le-a împărțit în două volume: Poeme teologice și Poeme istorice.

4. TEME TRATATE ÎN POEZIA ȘI POEMELE SFÂNTULUI GRIGORIE

4.1. POEME DESPRE SINE ÎNSUȘI

Acest studiu este insuficient pentru a reda valoarea teologică, morală, dar mai ales poetică a scrierilor sale. În continuare voi încerca să prezint anumite aspecte ale operei poetice a Sfântului Grigorie, pentru a putea avea o imagine generală a ceea ce înseamnă scrierile sale poetice. Poemele despre sine sunt în număr de 99, au o lungime neproportională și se găsesc în lucrarea numită *Autobiografia*²⁵, fiind una dintre cele mai frumoase autobiografii în versuri din literatura creștină, alături de *Sermo apologeticus de fuga*, o operă în proză. În *Autobiografia* sa, el spune: „Scopul povestirii mele este de a străbate drumul încercărilor vieții mele, sau dacă vreți al evenimentelor norocoase”²⁶. Poemele despre sine însuși se găsesc și în celelalte volume de poezii. O parte importantă a compozițiilor sale sunt poemele teologice, multe dintre ele alcătuite sub forma hexametrilor, care sunt dedicați Tatălui, Fiului și Sfântului Duh. Potrivit lui Grigorie, de teologia Sfintei Treimii sunt legate toate celelalte teme teologice și morale.

---

²⁵ Autobiografia a fost scrisă după demisia sa din scaunul de episcop al Constantinopolului.

²⁶ Gregorio Nazianzeno, *Fuga e autobiografia*, introduzione, traduzione e note a cura di Luigi Viscanti, Città Nuova Editrice, Roma, p. 137.

4.2. IMNURI TEOLOGICE

4.2.1. IMN DOXOLOGIC ÎN CINSTEA SFINTEI TREIMI ȘI A LUI DUMNEZEU TATĂL

În privința raportului dintre teologia creștină și filosofia antică se poate constata că prin intermediul filosofiei grecești au venit formulări terminologice fundamentale privind învățătura de credință, însă și unele neînțelegeri teologice, care au generat marile erezii. Sfinții Părinți, sub inspirația Duhului Sfânt, prin trăirea credinței și multă rugăciune au știut să îndepărteze ceea ce era vătămător din gândirea greacă și au preluat o serie de termeni, pe care i-au creștinat și prin care au putut exprima în mod admirabil învățătura creștină tuturor neamurilor. Circumstanțele teologice și istorice ce l-au condus pe Sfântul Grigorie să abordeze problema Sfintei Treimi și a lui Dumnezeu Tatăl au fost mai ales controversale trinitare. El arată că este imposibil de cuprins cu mintea dumnezeirea, fiindcă Dumnezeu Tatăl este situat dincolo de orice sistem și de orice noțiune a gândirii omenești și El creează, guvernează și umple toate de slava Sa. În unul din poemele sale laudă în cuvinte de o deosebită frumusețe Sfânta Treime și pe Tatăl, când spune:

„Slavă Tatălui și Fiului, Domnul universului, slavă Sfântului Duh, căruia se cuvine toată slava. Unui singur Dumnezeu în Sfânta Treime: care a creat și a așezat fiecare lucru, cerul și ființele cerești, pământul și pe cele pământești. Marea, fluviile și izvoarele le-ai umplut de ființe vii, toate însuflețindu-le cu Duhul Tău, ca întreaga creație să slăvească pe înțeleptul Creator (...) Toată făptura (natura rațională) îți cântă laude, ca unui Rege atotputernic și ca unui Tată preabun. Părinte, dă-mi ca întru curăție să Te slăvesc cu duhul, cu sufletul, cu limba și cu gândul”²⁷.

Aceste câteva rânduri pot fi considerate o laudă adusă lui Dumnezeu în Treime, dar și un imn ce se adresează creației. Sfântul își îndreaptă privirea spre Dumnezeu și ne ajută să-L privim prin lumea creată ca și cauză creatoare și susținătoare a lucrurilor. Ordinea legilor care există în lume nu poate fi produsul întâmplării, ci lucrarea mâinilor Sale, fiindcă nu există creație fără Creator și lege fără legiuitor. Nimeni nu știe ce este Dumnezeu în ființa Sa, însă vom ști când ne vom întâlni cu El față către față. Școala critică germană a pus la îndoială autenticitatea imnului, întrucât unii reprezentanți ai acestei școli cred că în structura sa se pot observa anumite idei ale filosofiei de origine platonice, care aduc deservicii nu operei Sfântului Grigorie, ci scrierilor Sfinților Părinți. O altă observație critică venită din partea teologilor germani este aceea că în poemul adresat lui Dumnezeu Tatăl lipsesc elementele care definesc Sfânta Treime. Acestora li se poate răspunde că nu există pasaj în operele Sfântului Grigorie în care acesta să nu vorbească despre Sfânta Treime²⁸.

²⁷ Gregorio Nazianzeno, *Poesie I*, I, 1, 31, pp. 66-67.

²⁸ Jean Bernardi, *Saint Grégoire de Nazianze*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1995, p. 305.

Referindu-mă în mod strict la poemul adresat Tatălui, acesta este scris într-o limbă veche și ni-l arată pe Sfântul Grigorie a fi un poet cu adevărat inspirat. El ne arată că încercarea noastră de a-L cuprinde pe Tatăl în cuvinte omenești este limitată, fiindcă El este fără de nume, se află dincolo de toate și este mai presus de orice făptură. De asemenea, poemul ne prezintă mărirea dumnezeirii Sale, slava Sa, dar și neputința omului de a cuprinde cu mintea inefabilitatea dumnezeirii Sale. În continuare vom reda un alt fragment unde se spune:

„O, Tu, Cel ce ești deasupra a toate,/ Ce aș putea să-Ți spun laudându-Te?/ Ce cuvânt să Te laude?/ Nici un cuvânt nu Te poate exprima./ Ce minte să Te contemple?/ Nici o minte nu Te ajunge./ Tu rămâi necunoscut minții,/ Chiar dacă ai zidit toate ce pot fi concepute./ Și toate câte glăsuiesc ori glas nu au./ Pe Tine Te slăvesc./ Toate cele înțelegătoare ori fără de înțelegere./ Pentru Tine laude împletesc./ Obștești ne sunt doririle și durerile./ Toate spre Tine se întorc/ Și se roagă. Ale Tale toate zidiri,/ Imn fără de glas Îți aduc”²⁹.

Acest mare teolog al gândirii patristice mărturisește că nu reușește să se exprime în cuvinte potrivite pentru a-L defini pe Tatăl, de aceea singurul nume care aparține doar lui Dumnezeu este formula „Cel ce este, Cel ce este veșnic, Cel care există cu adevărat“. Sfântul Grigorie este normativ pentru dogmatica patristică, putând fi considerat unul dintre artizanii antropologiei creștine și teologul prin excelență al Sfintei Treimi. Este unul dintre primii părinți ce vorbește în mod clar despre raporturile dintre Persoanele Sfintei Treimi și despre specificul fiecăreia, după cum se poate vedea în două dintre imnurile sale, de exemplu *Imnul de seară* și *Imn de mulțumire*:

„Te binecuvântăm, Hristoase al nostru, Cuvântul Tatălui, Lumină veșnică din Lumină, trimițătorul Duhului Sfânt: Lumină întreită unită într-o singură slavă. Tu împrăștii (risipești) întunericul, Tu ai rânduit lumina pentru fiecare lucru și dai statornicie materiei nestatornice, creând-o în univers, în cea frumoasă ordine acum în vigoare. Tu ai luminat gândirea omului cu rațiune și cu înțelepciune”³⁰.

„Mulțumim Ție, Împăratul universului, făcătorul tuturor lucrurilor. Cerul este plin de slava Ta și tot pământul de înțelepciunea Ta. Dumnezeu Fiul, Cuvântul Tău, a creat fiecare lucru, iar Duhul Tău cel Sfânt dă viață tuturor. O, dumnezeiască Treime, care dai lumii bunăvoința și milostivirea Ta. O, Fiul lui Dumnezeu, care pe cruce, ca Om, ai suferit moartea (pentru noi), dar a treia zi, ca Dumnezeu, ai lăsat porțile Iadului. Și înviind ai zdrobit legăturile morții și «neamului

---

²⁹ Arh. Evsevios Vittis, *Din tâlcuiri la Apocalipsă*, traducere de Ovidiu Lăzărescu, Vol. 1, Editura Egumenița, Galați, 2010, pp. 115-117.

³⁰ Gregorio Nazianzeno, *Poesie*, I, 1, 33, p. 68.

omenesc i-ai dat viață», prin care-i îngădui să trăiască în toate zilele și să cânte fără încetare veșnica Ta dumnezeire³¹.

4.2.2. IMN (CANON) LA NAȘTEREA DOMNULUI

S-a afirmat în prima parte a acestei prezentări, când s-au făcut câteva referiri privind viața Sfântului Grigorie, că tratatul său *Despre Preoție* a fost un model de inspirație pentru unii dintre Sfinții Părinți. De asemenea, omiliile sale vor deveni sursă de inspirație pentru imnografia și poezia veacurilor următoare. Sfântul Grigorie este considerat a fi un mare teolog, dar și un admirabil orator, iar acest lucru se vede din cuvântările și omiliile sale, compoziții de un înalt nivel teologic, spiritual și stilistic, ce pot fi așezate alături de *Cuvântările teologice. Omiliile la Nașterea Domnului* au fost compuse între 379-380, între Naștere și Epifanie și reprezintă un întreg din punct de vedere teologic, fiind ancorate într-o serie de celebrări liturgice legate de Nașterea Domnului. Din punct de vedere al conținutului, *Omilia 38*, în cinstea Teofaniei (Arătarea Domnului) anticipează *Omilia 39, Despre Lumini* și recheamă *Omilia 40* rostită în cinstea Botezului Domnului. Cele trei omilii au fost compuse și rostite cu ocazia Nașterii Domnului, care în Răsărit se celebra împreună cu Botezul Domnului, adică la 6 ianuarie, iar această dublă sărbătoare era numită sărbătoarea Arătării Domnului (*Tà θεοφάνια* sau *Tà Επιφάνια*)³². Ziua de 6 ianuarie mai era numită și Sfânta Lumină, întrucât în acel moment solemn se săvârșea Taina Sântului Botez pentru toți cei ce vroiau să devină creștini.

Omilia la Nașterea Domnului începe prin cuvintele: „*Hristos Se naște, slăviți-L! Hristos din ceruri întâmpinați-L! Hristos pe pământ, înălțați-vă! «Cântați Domnului tot pământul»*³³, și cu veselie lăudați-L popoare, că s-a preaslăvit³⁴. Cuvintele de mai sus: „*Hristos Se naște, slăviți-L...*“ sunt începutul primului canon la Nașterea Domnului, fiind atribuite lui Cosma Melodul, episcop de Maiuma, ce a trăit în secolul al VIII-lea³⁵ și care este considerat întemeietorul imnografiei creștine. În realitate, prima parte a acestui imn este o preluare *ad litteram* a *Discursului 38, 1*, din *Omiliile la Nașterea Domnului* ale Sfântului Grigorie de Nazianz, de către Cosma

³¹ Gregorio Nazianzeno, *Poesie I*, 1, 33, pp. 68-69.

³² Ioan Casian, *Collationes Patrum*, X, 2, P.L., t. XLIX, col. 820-821 A. Deși există unele mărturii că Nașterea s-ar fi serbat de la început la data de 25 decembrie atât în Răsărit, cât și în Apus, această sărbătoare era celebrată la aceeași dată, pe 6 ianuarie. Nașterea Domnului s-a despărțită de Botezul Domnului în Biserica din Antiohia la anul 375.

³³ *Psalmul 95*, 1.

³⁴ Gregorio Nazianzeno, *Omelia sulla Natività, Discorso 38, 1*, introduzione, traduzione e note di Claudio Moreschini, Città Nuova Editrice, Roma, 1983, p. 39.

³⁵ Cosma Melodul s-a născut la Ierusalim, iar în urma morții tatălui său a fost adoptat de tatăl Sfântului Ioan Damaschin. Va îmbrățișa viața monahală la mănăstirea „Sfântul Sava”, în 732, și va ajunge episcop de Maiuma la 743, oraș port al Gazei. Mai este cunoscut și sub numele de Cosma Aghiopolitul sau Cosma Ierusalimiteanul, fiind alcătuitorul a numeroase canoane la Înălțarea Sfintei Cruci, la Nașterea Domnului, la Bobotează și la alte sărbători (Remus Rus, *Dicționar Enciclopedic de Literatură creștină din primul mileniu*, Editura Lidia, București, 2003, pp. 155-156).

Melodul. De asemenea, cuvintele respective reprezintă prologul Omiliei Sfântului Ioan Gură de Aur la Nașterea Domnului, omilie ce a fost rostită cu puțin timp înainte de ultimul deceniu al secolului al IV-lea³⁶.

În al doilea imn spune: „*Fiului, celui născut fără stricăciune din Tatăl mai înainte de veci, și mai pe urmă din Fecioară întrupat fără sămânță, lui Hristos Dumnezeu să-I cântăm. El ce a înălțat fruntea noastră, Sfânt ești, Doamne!*“.

Mare parte din imnurile canonului la Nașterea Domnului vor fi o dezvoltare într-o notă teologică specifică gândirii lui Cosma, având ca bază *Omilia 38* a Sfântului Grigorie. Subiectul pe care îl tratează Sfântul Grigorie în această omilie este Taina Întrupării Logosului lui Dumnezeu, nașterea Sa din Tatăl mai înainte de veacuri în chip negrăit, nașterea din Fecioară mai presus de fire și tâlcuirea mărețului plan al economiei Sale. Nașterea cerească a Mântuitorului nu poate fi explicată, nici Întruparea Sa nu poate fi tâlcuită cu ajutorul rațiunii, nu pentru că este primejdios, ci pentru că este de netâlcuit, iar unde voiește Dumnezeu se biruiesc rânduielile firii.

5. POEME MORALE

Un loc special între poemele Sfântului Grigorie îl ocupă cele dedicate vieții morale, iar din șirul acestor poeme cel mai important se intitulează *Laudă fecioriei*, ce expune aspectele morale ale vieții creștine atât sub formă teoretică, cât și sub formă practică. Faptul că Sfântul Grigorie tratează în scrierile sale poetice această temă demonstrează că în antichitate virginitatea, dar și căsătoria nu erau două probleme abstracte, care țineau de articulații teoretice ale dezbaterilor între două tabere, ci erau chestiuni serioase, fundamentale, ce priveau existența și firea omenească, prin care se încerca să se stabilească criteriile de valoare atât ale uneia, cât și ale celeilalte înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Din scrierile sale s-ar putea subînțelege că fecioria este superioară căsătoriei, datorită avantajelor pe care le oferă aceasta și a dezavantajelor pe care le evită, însă el nu exacerbează pe prima în defavoarea celeilalte, ci arată că viața căsătoriei este „un dar și o charismă”³⁷ și o taină de o mare importanță pentru viața omului. Există două figuri de stil pe care le folosește pentru a exprima cele două vocații. Căsătoria o consideră expresia fundamentală a firii omenești și o numește „podoabă pământescă”, iar fecioria „cor ceresc”³⁸.

În dezvoltarea literaturi patristice, Taina Sfintei Cununii dezvoltată și pe baza textului de la *Efesenii 5*, iar raportul Hristos – Biserică reprezintă un model și o aplicare universală a legăturii dintre bărbat și femeie. În ceea ce privește cununia și viața familiei, există unele fraze de o

³⁶ *Glasul Sfinților Părinți*, traducere pr. Victor Manolache, Editura Egumenița, Galați, 2008, p. 180.

³⁷ C. Moreschini, *I Padri...*, p. 148.

³⁸ G. Nazianzeno, *Poesie I*, I, 2, 1, p. 76.

frumusețe particulară, ținând cont de faptul că Sfântul Grigorie nu cunoștea personal relația unei vieți conjugale. Ne întrebăm, de unde izvorăsc aceste cuvinte? Ele provin din trăirea deplină a cuvântului evanghelic și ni-l arată pe acesta ca pe cel ce iubea, vedea, trăia și scria în duh. El scrie:

„Prin unirea conjugală (soții) devin unul pentru altul mâini, urechi și picioare. Cununia îl face de două ori mai puternic pe cel slab, aduce o mare bucurie prietenilor și durere dușmanilor. Dificultățile suportate de cei doi atenuează greutățile vieții, iar bucuriile trăite împreună sunt dintre cele mai dulci atât pentru unul, cât și pentru altul. Căsătoria este cheia înfrânării și a potolirii dorinței, este un semn al frumuseții acestei vieți. Căsătoria nu depărtează de Dumnezeu, ci dimpotrivă apropie, pentru că Dumnezeu și mai mult o întărește [...]. Cel ce parcurge marea acestei vieți își apără soția iubită, averile și copiii săi; iar cu cât se găsește în nevoi, cu atât mai mult iubește pe Dumnezeu”³⁹.

Sfântul Grigorie face referiri la Noe, Avraam, Moise, Aron, Samuel, David și la unii dintre patriarhii Vechiului Testament, prezentându-i drept modele ale virtuților și figuri spirituale, care proveneau din viața de familie. Sfântul arată că Apostolii au fost aleși de Iisus dintre oameni și puși pentru oameni, apoi face referiri la Hristos, arătând că: *„Din viscerele Fecioarei Maria, fără ca aceasta să cunoască sămânță bărbătească, persoana Divino-umană a Mântuitorului s-a plămădit și a luat formă omenească”⁴⁰*. Taina Cununii este o binecuvântare, un lucru legitim și o poruncă dumnezeiască: *„Și Dumnezeu i-a binecuvântat, zicând: «Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți...»“* (Facerea 1, 28). Omul este intermediar între ființele muritoare și ființele nemuritoare, iar Cununia este rânduie de Dumnezeu, fiind *„cumpătare a trupului neînfrânat, consolare în vremea morții și mijloc prin care omul ca ființă schimbătoare, din cauza naturii sale mortale, găsește echilibru în fii; chiar și în căsătorie poate fi un ascetism familial”⁴¹*.

Sfântul părinte arată că pentru cei căsătoriți există multe bucurii, dar și multe greutăți pe care, chiar dacă cineva ar vrea să le ocolească, nu poate să reușească în totalitate. De asemenea, vorbește despre durerile nașterii, despre mamele sterile și despre mamele care sunt morminte pentru pruncii lor născuți morți, toate acestea având ca rădăcină păcatul strămoșesc. În șirul lung al acestui poem în care este lăudată fecioria și căsătoria există și unele referiri pozitive la adresa celibatului, dar și unele poziții critice.

În continuare vom reda câteva cuvinte privitoare la celibat: *„Celibatarii nu se bucură; sunt triști și în afara lumii (rupți de lume); sunt născuți prin viață, însă nu iubesc rădăcinile vieții; nu au*

---

³⁹ *Ibidem*, I, 2, 1, p. 80.

⁴⁰ *Ibidem*, I, 2, 1, p. 83.

⁴¹ D. Amand de Mendieta, „La virginité chez Eusèbe et l'ascétisme familial dans la première moitié du IV siècle“, în *Revue d'histoire ecclésiastique*, 56, 1955, pp. 777-820.

*sufletul împăcat ca ceilalți oameni*⁴². Sfântul Grigorie, prin aceste afirmații critice la adresa celibatului, se referă la acel celibat și la viața care nu are ca finalitate trăirea în Dumnezeu. El nu critică și nu face afirmații gratuite în sensul de a stigmatiza celibatul. Cuvintele sale sunt mai ales îndreptate împotriva celor care îmbrățișau viața castă doar pentru a se separa de lume, însă disprețuiau sau condamnau căsătoria în sens maniheic⁴³.

Sfântul Grigorie consideră că în starea originală omul avea ca și condiție primordială fecioria, dar și starea căsătoriei, datorită lipsei păcatului. Fecioria este considerată un ideal al vieții, ce-i permite omului să-și refacă starea anterioară păcatului și să-l reașeze, din punct de vedere sufletesc, la nivelul vieții îngerești și la asemănarea cu Dumnezeu. Ca virtute, fecioria creștină este considerată „ieșire (ἐκβασίς) din trup”⁴⁴ și este asemenea postului, un post de cele ale firii căzute, cel mai înălțător mod de viață ce izvorăște din modelul divin al Sfintei Treimi. Grigorie nu face simple referiri privind căsătoria și fecioria, ci, prin cuvintele sale, ce pot fi considerate o adevărată mărturisire de credință, așază cele două vocații ale firii umane în lumina Sfintei Treimi:

„Sănătate ție, feciorie, darul lui Dumnezeu, dătătoarea bunătăților, mama înfrânării, dania lui Hristos, însoțitoarea frumuseților cerești a lui Dumnezeu ce este corul eternei feciorii și nu este legat de căsătorie. Fecioria este izvor de lumină, lumină nenumită, necuprinsă, care scapă, fuge repede de cei care încearcă să se apropie de ea (...). Mai întâi, Sfânta Treime este nenuntită, Fiul provine din Tatăl fără de început, care nu izvorăște (Tatăl) din afară (nu are început). El însuși este pentru noi toți cale, rădăcină și principiul fără de început, ce naște pe Fiul în chipul celor muritori, așa cum din strălucire izvorăște strălucirea. Din Fiul nu provine un alt fiu iubit, care să aibă o slavă egală; așadar Tatăl rămâne singurul născător, iar Fiul rămâne Unicul Fiu în mod absolut. Cei doi ajung la unire prin puterea Sfântului Duh, ce purcede din Tatăl”⁴⁵.

Unii comentatori au încercat să găsească în scrierile Sfântului Grigorie posibile conflicte între căsătorie și feciorie, deoarece în anumite momente spune: „căsătoria este pământescă, iar

---

⁴² G. Nazianzeno, *Poesie I*, I, 2, 1, p. 81.

⁴³ Sfântul Grigorie nu critică vocația celibatului. Deși în acest poem nu vorbește în mod clar despre maniheism, din întregul context al scrierilor sale se poate observa că se referă la mișcarea eretică numită maniheism, fondată de Mani în secolul al III-lea, care era dominată de un dualism radical între spirit și materie, eretici care aveau atitudini critice la adresa căsătoriei. Maniheii, ca și gnosticii rigoriști, encratiții și marcioniștii, considerau că materia (carnea) ține spiritul închis ca într-o închisoare, de aceea omul nu se poate elibera, din cauza chingilor carnale în care este ținut trupul prin căsătorie. Dualismul maniheic se va reflecta în mod izolat într-un segment al misticii occidentale, care consideră că din trupul material vine răul în lume, în timp ce spiritul reprezintă binele. Concepția dualistă: materie-rău, spirit-bine, este cauza disprețului unei anumite mistici față de căsătorie și față de materie, întrucât consideră că trupul este cauza păcatului, iar din acest dispreț față de trup a apărut în Evul Mediu dorința de mortificare prin flagelarea fizică.

⁴⁴ Tomáš Špidlik, *Spiritualitatea răsăritului creștin*, Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 258. *Apud nota 28* Grigorie de Nazianz, „Scurte definiții“, *Carmina I, II*, 34, v. 175. P.G., t. 37.

⁴⁵ G. Nazianzeno, *Poesie I*, I, 2, 1, pp. 72-73.

*fecioria cerească*⁴⁶. Probabil că în tinerețe, în timpul retragerii sale în Pont, au putut exista momente de exaltare a fecioriei în defavoarea cununiei, însă vedem că în a doua parte a vieții, în scrierile sale teologice, omiletice și poetice ne oferă o viziune favorabilă și de maturitate față de Sfânta Cununie. În mod practic el arată că se poate vorbi de un echilibru, dar și de o posibilă cădere a celor două vocații, astfel că fecioria poate cădea din înălțimea ei devenind pământească, dacă cele două nu au ca punct de sprijin credința în Hristos.

6. A DOUA CĂSĂTORIE

Obiectul acestui studiu este de a surprinde unele aspecte morale și teologice ale operei poetice a Sfântului Grigorie și nu de a trata problema celei de a doua căsătorii, însă, întrucât am vorbit despre căsătorie și feciorie în poeziile Sfântului Grigorie, trebuie să facem o scurtă referire privind cea de-a doua căsătorie, o temă ce nu este de mică importanță în vremurile de astăzi și care dă naștere la unele discuții între Biserica de Răsărit și cea de Apus. Cea de-a doua căsătorie nu este o problemă pasageră cu care se confruntă societatea contemporană și la care Biserica trebuie să găsească soluții de moment, ci este un subiect vechi și de mare actualitate, pe care Sfinții Părinți l-au abordat cu mare responsabilitate. Cea de-a doua căsătorie are o lungă istorie biblică, istorică și canonică. În ceea ce privește separarea soțului de soție, în mod oficial Biserica Ortodoxă nu acceptă divorțul, ci doar constată încetarea vieții familiale, ca o neputință a celor două părți de a se iubi și de a mai comunica. În general, Sfântul Grigorie se referă la porunca creșterii și înmulțirii neamului omenesc ca învățătură pilduitoare, apoi în privința celei de-a doua căsătorii o abordează în termeni lapidari, prin următoarele cuvinte:

„Bătutul laptelui dă untul»⁴⁷ caută și nu vei putea să găsești un element mai hrănitor. Mi se pare că ceea ce se spune în acest pasaj condamnă a doua căsătorie. Dacă ar fi doi hristoși, atunci există doi soți și două soții; iar dacă există un singur Hristos, atunci este un singur cap al Bisericii și un singur trup. Astfel, prima căsătorie este poruncită de Lege, cea de-a doua este acceptată prin indulgență (îngăduință), iar cea de-a treia căsătorie trece dincolo de limitele legii. Ceea ce depășește acest număr este viață de porci»⁴⁸.

Chiar dacă referirile sale la adresa celei de-a doua și celei de-a treia căsătorii sunt destul de aspre, se poate constata că în vremea sa practica celei de a doua și a treia căsătorii erau o realitate,

---

⁴⁶ *Ibidem*, p. 95.

⁴⁷ *Pildele lui Solomon* 30, 33.

⁴⁸ Gregorio di Nazianzo, *Tutte le Orazioni*, Orazione 37, 8, traduzione italiana con testo a fronte e note di Chiara Sani e Maria Vincelli, Edizione Bompiani, Milano, 2002, p. 865.

acceptate de Biserică prin ani de pocăință, din pricina slăbiciunii firii omenești. În literatura patristică, a doua căsătorie este analizată cu mare atenție încă de la sfârșitul secolului al II-lea. Sfântul Ioan Gură de Aur, în una din scrierile sale, tratează a doua căsătorie cu oarecare atenție, arătând că este îngăduită din pricina neputinței omului de a se înfrâna⁴⁹. Istoria celei de-a doua și de-a treia cununii nu este o problemă nouă, ci este tratată de teologia sacramentală și este analizată pe larg mai ales de Dreptul Bisericesc începând cu canonul 17 apostolic și continuând cu următoarele canoane: Canonul 8 al Sinodul I Ecumenic; Canoanele 3 și 50 ale Sfântului Vasile cel Mare; Canoanele 3 și 87 ale Sinodului de la Trulan⁵⁰, precum și alte canoane ale sinoadelor particulare și ale Sfinților Părinți.

7. *CHRISTUS PATIENS*⁵¹

Sântului Grigorie i se atribuie și o „tragedie scrisă în metri iambici”⁵². Opera a fost descoperită în anul în 1542 de un personaj pe nume Antonius Bladus și a fost pusă pe seama Sfântului Grigorie, care i-a dat numele *Christus patiens* (*Χριστός πασχων*). Unii consideră că această operă este inspirată după modelul grec al tragediei clasice a lui Euripide. Drama are 2602 versuri, este o trilogie structurată în trei episoade: patimile și moartea lui Iisus (v. 1-1133), Hristos în mormânt (v. 1134-1905) și Învierea Sa (v. 1906-2602). În prolog, patimile și moartea Mântuitorului Hristos sunt văzute prin ochii și inima Fecioarei Maria, care evocă tristețea sa arătând că viața ei este legată de misterul Întrupării și al Mântuirii⁵³. Această dramă a fost atribuită de unii cercetători în domeniul patrologiei lui Apolinarie (tatăl), pe când alții consideră că autorii pot fi personalități bizantine din secolul al XII-lea, precum: Grigorie de Antiohia, Teodor Prodromul și Constantin Manase. Deși sunt unii ce contestă că această operă ar aparține Sfântului Grigorie de Nazianz, Francesco Trisoglio⁵⁴, printr-o analiză științifică și confruntând drama *Christus patiens* cu toate scrierile sfântului, arată că nu pot exista dubii în ceea ce privește autenticitatea ei, iar ca autor îl identifică pe Grigorie de Nazianz. Un alt cercetător, A. Tuilier a demonstrat în ediția pe care a tradus-o că este vorba de o lucrare ce aparține lui Grigorie și nu unui autor din epoca bizantină⁵⁵.

---

⁴⁹ El spune: „Legile nu pedepsesc pe cei care se căsătoresc a doua oară, ba, chiar dimpotrivă, învăluie și permit o a doua căsătorie” (Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre Feciorie. Apologia vieții monahale. Despre creșterea copiilor*. traducere din limba greacă și note de pr. prof. Dumitru Fecioru, Editura IBMBOR, București, 2001, pp. 61-63).

⁵⁰ Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Sibiu, 2005, pp. 18, 60, 169, 379, 429.

⁵¹ Traducerea gramaticală a titlului acestei drame este: *Hristos suferind*, iar cea literară *Patimile lui Hristos*.

⁵² Opera dramatică este un conflict acut cu un deznodământ fatal, trist, care stârnește sentimente de milă și durere. Metrii iambici sunt versuri ce nu fac diferențe între dialog și partea lirică.

⁵³ Grégoire de Nazianze, *La passion du Christ (Tragédie)*, SC, introduction, texte critique, notes e index de André Tuilier, Éditions du Cerf, Paris, 1969, pp. 21-27.

⁵⁴ F. Trisoglio, *San Gregorio di Nazianz e il Christus Patiens. Il problema dell'autenticità gregoriano del dramma*, Firenze, 1996.

⁵⁵ Jean Bernardi, *Saint Grégoire de Nazianze*, p. 311.

8. CONCLUZII

Sfântul Grigorie de Nazianz este unul din cei mai mari teologi ai secolului al IV-lea. Chiar dacă nu a reușit să abordeze exhaustiv temele teologice precum cosmologia, antropologia sau hristologia prin cele cinci *Cuvântări teologice* și prin altele scrieri, el a elaborat și a formulat învățătura ortodoxă clasică despre Dumnezeu și despre Sfânta Treime. A scris în toate genurile literare ale timpului, în proză și în versuri, fiind considerat **creatorul poeziei creștine** în amploarea și măreția ei clasică. A creat genurile literare ale autobiografiei și necrologului, fiind un mare susținător al culturii clasice și al culturii în general, așa cum o arată în toate lucrările sale. Scopul poemelor și poeziei gregoriene este multiplu: pe de o parte a urmărit de a se clădi pe sine în virtuți, iar pe de altă parte a dorit ca din prinosul virtuților sale să-i formeze și pe alții. În poeziile sale a tratat într-o manieră admirabilă teme dogmatice, morale, lirice, ascetice, iar prin versificarea marilor probleme teologice, într-o formă ușor de înțeles, a încercat să îi catehizeze pe tinerii creștini, explicându-le învățăturile creștine prin frumusețea artei poetice, a vrut să-i combată pe cei ce se abăteau de la dreapta credință, îndeosebi pe apolinariști, care se foloseau de poezie în propaganda ereziilor, și a demonstrat religiilor păgâne, precum și diferitelor școli filosofice ale lumii de atunci că și creștinii pot să mânuiască cu ușurință arta poetică. Prin cuvintele sale se adresa maselor de creștini, dar și creștinilor intelectuali iubitori de cultură creștină. De asemenea, a vrut să dovedească lumii păgâne că poezia creștină are aceeași valoare cu cea elenistică. Prin calitatea operei sale literare și poetice el contrazice într-o manieră categorică critica polemică a lumii antice, potrivit căreia creștinii sunt lipsiți de cultură și de o literatură adecvată. În ceea ce privește structura versurilor, rimei și ritmului, poeziile sale nu se situează în rigorile contemporane ale versificației și nu se încadrează în regulile științei literare, de aceea unii specialiști au considerat poeziile sale mai mult proză sau cel mult proză poetică. Într-adevăr, poeziile sale sunt atipice din perspectiva științei versificației, însă creația sa poetică are o importanță covârșitoare din punct de vedere teologic, prin precizia și claritatea formulelor folosite pentru exprimarea dogmelor, și impresionează prin volumul de poezii și poeme ce le-a lăsat posterității și care rămân actuale datorită mijloacelor folosite pentru exprimarea unor stări sufletești.